

ROMAN BUXBAUM (43) připravil pro pražské Rudolfinum výstavu *Meine Kunst*, která trvá do 13. června. Už její název naznačuje, oč v ní půjde: o Hitlera, nacismus, holocaust. A také o umění, samozřejmě.

Buxbaumovi rodiče emigrovali do Švýcarska, když mu bylo dvanáct. V nové vlasti vystudoval psychiatrii na univerzitě v Curychu. V Německu pak ještě akademii výtvarných umění. Velmi nezvyklá kombinace!

Zatímco je ve vedlejší ztemnělé místnosti promítán na celou stěnu jeden Hitlerův akvarel, Roman Buxbaum říká: „*Dřív byl tím, kdo zosobňoval nejvyšší zlo, ďábel. Jeho prostřednictvím jsme vyjadřovali strach před naším vlastním zlem, krutostí a těmi částmi osobnosti, které nemůžeme sladit s vlastním obrazem o sobě samém. Ďábel ale nějak ztratil atraktivitu. Jeho funkci spolehlivě převzal Adolf Hitler.*“

Kdy jste se vlastně začal zabývat Hitlerem?

Narazil jsem na něj přes svoje předky. Začalo to, když jsem se vracel kolem roku 1981 do Českoslo-

venska, tehdy ještě s většími obtížemi. Tenkrát jsem sem jezdil jako jediný z mladší generace naší rozvětvené rodiny. Prostřední generace má rodiče, tetičky, strýcové – byli v emigraci. Tady ale zůstali prarodiče. Chodil jsem za babičkou a na obrovské půdě jsem vytahoval kufry, otvíral skříňky, utíral prach a tak co jsem objevil, jsem nosil do kuchyně a ptal se babičky, co ty věci znamenají, či byly. „*To jsou boty tvého dědečka Rudolfa, který zemřel v koncentráku.*“ Ve kterém koncentráku? „*No to přesně nevím.*“ Tak jsem po tom šel. Vypátral jsem, v kterém transportu byl, kam ten transport směřoval, kde skončil. A pak jsem se tam jel podívat s mým otcem, jenž do té doby sám nevěděl, kde jeho tatínek zemřel.

Ty věci, které jste na půdě objevil, jste pak zase pietně uložil na jejich původní místo?

Ne. Dělal jsem z nich výstavy. Ku příkladu v Kunsthau v německém Bielefeldu jsem z nich postavil takovou chatu, spíše chýši, která symbolizovala osud mých předků. V Kunstraumu ve švýcarském Aarau jsem se snažil osvobodit tyto věci z kontextu dějin a dát je do kontextu umění tím, že jsem do nich vpaloval rázím zítkem značku „Kunst macht frei“

Pokud chcete vidět jednu důležitou část Buxbaumovy výstavy, musíte si na zout tyhle pantofle. Jsou z lidských vlasů.

ZABÍJÍ

PETR VOLF, foto DAVID KRAUS

Roman Buxbaum velmi rád vystupuje s přednáškou Umění je nemoc. Přednáší v ní o sobě.

stejným způsobem, jako se značku je dobytek.

A tak jsem se přes půdu mých předků dostal k holocaustu, k jeho příčinám a důsledkům.

Jak na vás působil Hitler se svým vztahem k umění?

V pramenech, které jsem měl k dispozici, jsem narazil na velmi kulturně angažovaného muže, což se často přehlíží. Ještě v roce 1942, když už mu voda stála dost vysoko pod bradou, měl čas posílat telegramy do Lince a řešit v nich, jaký typ divadla by se měl na určitém jevišti hrát. Zaujaly mě také osobní dějiny mladého výtvarníka, malíře, jehož vůle k umění byla nesmírně silná. Došlo mi, že v jeho případě tato vůle k umění měla co dělat s vůlí k moci. Když působil Hitler ve Vídni, tak ve stejné době ve stejném městě napsal Sigmund Freud, že „umělcovou motivací jsou úcta, sláva, bohatství, moc a láska žen“. V umění to Hitlerovi nevyšlo, tak toto všechno zkusil získat jinou cestou a jinými prostředky.

Zabýval jste se spekulativní myšlenkou, co by bývalo mohlo být jinak, kdyby Hitlera přijali na vídeňskou Akademii výtvarných umění, o kterou tolik usiloval? Možná stačilo, aby tenkrát některý z profesorů v přijímací komisi dal Hitlerovi svůj hlas ...

Hitler to zkoušel nadvakrát. Poprvé se dokonce dostal do užšího výběru, což znamená, že nebyl vyhozen vysokým obloukem, jako se vy-

hazují beznaděnné případy. Přes to, že ho nepřijali, se slušně živil v Mnichově prodejem svých kreseb. Ale přiznám se, že otázkou „co by bylo, kdyby ...“, se právě nezabývám. Já se zaměřuji spíš na umění jako na jistou stránku motivace, která se na Hitlerovi nechce obecně vidět.

V jakém smyslu?

Nikdo nechce slyšet, že Adolf Hitler má dílo co do obsahu podobné Vincentu van Goghovi. Zdůrazňuji: co do obsahu! Vyšla o tom jedna kniha v osmdesátých letech v Itálii, ve Švýcarsku mám její jediný výtisk já. Ten nezáměr nemůže souviset jenom s nekvalitou a kýčovitostí toho díla, o němž se nepřu, ale souvisí s naší nechtí nahlížet na Hitlera alespoň jako na pilného kreslíče. Nám spíš vyhovuje vidět ho v pozici psychopata.

Nicméně ono se to nevyklučuje: psychopat přece může pilně kreslit.

Mám arteterapeutické znalosti, ale z tohoto hlediska mě nenapadlo se dívat na jeho kresby. Víc mě zajímá, co my dnes děláme s Hitlerem ve smyslu remytologizace – na co dnes tuto „nádobu“ používáme. Vždycky je po ruce, když je potřeba zbavit se špíny, která je v nás.

Když se podíváme na Hitlerova veřejná vystoupení, s překvapením zjistíme, že byl vlastně – dnešní terminologií – akčním umělcem či performerem.

To je pravda. Hitler byl jakýmsi multimediálním umělcem. Do svého

projevu vtáhl prvky, které znal z divadla, a především z opery. Nebyl myslitel, ale měl politický instinkt. Neuměl argumentovat, ale uměl všechny přervat. Nicméně se ukázalo, že takovou figuru, která dove-
dav manipulovat, stvořil sám dav.
Povoláním jste psychiatr, arteterapeut. Co bylo ve vašem životě dřív – psychiatrie, nebo umění?

Umění. V šestnácti jsem začal malovat. Pak jsem studoval psychiatrii a po ní ještě akademii v Mnichově. Já jsem člověk, kterému je asi souzeno pořád kmitat mezi nějakými póly. Pohyb kmitu je můj pracovní instrument. Někaké hloubky pohledu dosáhnou jediné tím, když se zhoupnu z jedné nohy na druhou. Stejně to mám s jazykovou identitou, kterou nemám vlastně žádnou, a velmi nejednoznačná je i moje profesionální identita, kde se vedle psychiatrie a výtvarného umění ještě objevuje divadlo a psaní.

Jak se na tuhle rozkolísanost díváte coby Buxbaum-psychiatr? Můžete se nějak diagnostikovat?

Napsal jsem si přednášku a rád s ní vystupuji. Jmenuje se Umění je nemoc a přednáším ji v bílém lékařském plášti způsobem, kterým se pojednává o pacientech, avšak jen s tím drobným rozdílem, že rozkládám o sobě samém.

Jste tedy sám sobě lékařem i pacientem?

Ano. Ale jenom v rámci uměleckého představení. Já jsem se přestal zajímat o vlastní neurózu a ten zby-

V Rudolfinu na třech obrazovkách promlouvají také svědci, kteří mají osobní zkušenost s holocaustem, rasismem či xenofobií

tek městské neurozy, jak říká Woody Allen, si budu dál v klidu pěstovat. **Co vás lépe žije: psychiatrie, nebo umění?**

Psychiatrie. Spolu s kolegyněmi psycholožkami mám vždy dva dny v týdnu praxi v Curychu.

Jaké psychické poruchy pomáháte odstraňovat?

Více než poruchy mě zajímají lidé jako takoví a snažím se více koncentrovat na jejich zdravé stránky osobnosti než na nejruznější fobie. Mám rád prostě lidi a osudy. Vedu v principu analytické rozhovory, které mohou pomáhat. Podobné možnosti psychodramatu používám i ve svých divadelních představeních. Nikdy nenechám diváka sedět jen tak na židli. A stejně při výstavě nechci, aby se k ní přibližovali diváci jen voyeuristicky. Když jste se byl podívat v zadní výstavní místnosti, musel jste si navléci přezůvky. Všiml jste si toho lístečku uvnitř? **Ne všiml.**

Víte, ty pantofle jsou z plsti vyrobené z lidských vlasů. Buď do nich vlezete, nebo nevidíte výstavu. Nechci imitovat prožitek v koncentráku, to ani nejde, ale pokouším se navodit tělesnost určité situace.

Ovlivnil vás Josef Beuys, pro nějž byla plst' takřka základním stavebním kamenem pro jeho tvorbu?

Samozřejmě, koho by z mé generace neovlivnil. Ale osobně jsem s ním v kontaktu nikdy nebyl. Bohužel.

Co pro vás osobně umění znamená?

Rekl bych, že umění je můj nástroj, jak zpracovat dějiny mé rodiny i moje vlastní, a tím pádem také části podobně postižené české – a nejen české – populace. Jestli je to terapie, nebo umění, to je mi v principu fuk. Jisté je, že mě to zasáhlo hluboce. Měl jsem šedesát snů, které se odehrávaly v koncentráku. Ve snech jsem byl vězeň, ale i esesák a pomáhám Adolfu Hitlerovi a mluví s ním s Mengelem.

Ty sny na sebe navazovaly?

Tematicky ano, ale za noc přijde maximálně tak jeden.

Vaše sny, které jsem mohl číst, mi připadají jako velmi reálné. Až nepřírodně skutečné. Žádný snový surrealismus, spíš prostá pravda. Umíte si je sám navodit, jste schopni je kontrolovat?

Bohudík je pod kontrolou nemám, to by pak nešlo o sny. Duch vane, kdy chce a jak chce, podvědomí se nedá jen tak kočírovat. Já beru sny jako krásné a důležité květiny, kterých je škoda si nevšímat. Proto jsem je taky všechny zapsal. Sám nevím – často nad tím přemýšlím –, jestli je možná nějaká paranormální komunikace. Zjistil jsem třeba, že se procházím ve snu Buchenwaldem, a přesně jsem věděl, kde tam je patologie a další zařízení. Pak jsem Buchenwald navštívil, patologii, kterou jsem ve snu viděl, jsem zkoušel najít, ale marně – byla už zbouraná. Ale staly se mi dost nepřijemné věci, jež by ve snech neměly být tak detailní. Třeba čísla, která jsem od nikud nemohl znát, ve snu se zjevila a pak odpovídala skutečnosti.

Když se probudíte z takového snu, jste schopni okamžitě vní-

mat své okolí, nebo máte potíže s návratem?

Na rozdíl od těch, kteří prošli takovým utrpením na vlastní kůži, já se tím tak netrápím, považuju se spíš za badatele, takže se můžu vzbudit ze sna, kdy jsem byl v koncentráku, ale nejsem z toho zničený. Proto si můžu sednout a zapsat si to. Já už mám odstup jedné generace, který umožňuje jiný přístup, než je přístup pamětníků. Tím pádem můj zájem může být co do detailů intenzivnější.

Když tyhle kufrы otevřete, dostanete se přímo do Buxbaumových snů

Jak je přijímána vaše tvorba v zemích, které se na holocaustu aktivně podílely? Máte na mysli v Německu nebo v Rakousku.

V Německu a v Rakousku vystavuji nejčastěji a zdá se, že tomu, co dělám, rozumějí. Souvisí to s tím, že třeba ve Švýcarsku, které se podílelo skrytějším formou, nebyla intenzivnější potřeba sebereflexe. Ve Švýcarsku jsem ale vystavoval zlaté mince a zuby ještě před tím, než se otevřela problematika zlata, které se ve švýcarských bankách objevilo v průběhu druhé světové války. Jedna redaktorka výtvarného magazínu mi tehdy řekla, ať dělám něco aktuálnějšího, třeba násilí na silnici. Pak jsem se stal takzvaně aktuálním, ale zase mi bylo vyčítáno, že se vezu na vlně. Takže ono to moje téma není nikdy vhod.

Jak moc je pro vás důležitá zpětná vazba?

Samozřejmě že je důležitá. Nedělám to přece jen pro sebe. To nejsou nějaké introvertní obrázky na stěnu, ale věci na pomezí divadla a výtvarného umění.

Kdysi jste se vyjádřil, že kýč zabíjí. Co vás k tomu vedlo?

Kýč je často považován za promínutelné faux pas, za takové nedopatření. Ale já si myslím, že to tak jednoduché není, že kýč není jen estetický nedostatek a chyba, ale existenční manko. Kdyby Hitler neměl takový zkreslený pohled na svět, nebyl by tím, čím se stal. Souvisí to prostě s jeho tvorbou.

Zabýváte se arteterapií. Může umění léčit?

Dělal jsem výstavy psychiatricky hospitalizovaných výtvarníků, v na-

stránku autora může nešťastně odvádět od samotného díla. Někdy si v tom teoretici zbytečně štourají, ale to spíš proto, aby danému autorovi skrze jeho problémy udělali jakousi negativní reklamu.

Nicméně vaše dílo je – jak jste s ním o tom už zmínil – spjato úzkost a vášší osobností, a nejen s ní, i s vaší rodinou.

Jistě. Ale jednou věcí je osud a jednou věcí voyeurství diváka. Existují devadesát sedm monografií na téma Jakou nemoc měl Vincent van Gogh. Také v Dostojevského tvorbě se snadno nacházejí patologické rysy. Většina lidí se o holocaust zajímá právě z pohledu voyeurů. Necháňají se rádi šokovat a okázale jsou schopni dávat svůj šok najevo. Ale aby se jenom přiblížili té hrůze a zamysleli se nad ní, to už je něčím přiliš.

Věříte ve smysl umění?

Záleží na tom, čím má umění být. Jestli někoho zajímá, kolik lidí to může vidět, tak by měl dělat asi film nebo muziku. Pro mě je jakousi laboratoř. Dialog by bez pátrání nemohl být vůbec. Zkouám ne jako historik, ale přes estetický vercajk. Nevybral jsem si to, ale musím. Nedělám to z legrace, nemám jinou možnost. **Co na to říká vaše rodina, když vystavujete věci, které patří k její „intimní minulosti“?**

Vystavil jsem v Kolíně nad Rýnem boty zesnulého dědečka. Sedmačtyřicetky od Bati. Ještě na nich byly starý prach. Když jsem to řekl druhému dědečkovi, který žil v Karlštejně, tak přede mnou pro jistotu začal zamykat boty. Později jsem ale stejné vystavil jeho staré montérky, které jsem s ním vyměnil za nové.

Mimochodem, kde jste sehnal lidské vlasy na ty své papuce?

Koupil, ale neřeknu kde. Hledám pro vlasy různé využití. Zkouším se empaticky vcítit i do myšlení pachatelů tím, že se zabývám stejnými problémy, které měli oni. Ti prodávali sto kilo vlasů za padesát feníků. Já jsem začal dělat z vlasů plst'. Odvezl jsem deset pytlů vlasů do továrny v Brně, kde dělají takovou plst', kterou jsem potřeboval. Zajímalo mě, jestli se mě v té fabrice budou ptát, kde jsem k těm vlasům přišel, nebo budou klást jenom technické otázky – jako kdysi v Německu.

A jak to dopadlo?

Přemítali, kolik do těch vlasů přimíchali králíci chlupů, aby to lip drželo pohromadě... Podle některých sociologů devadesátých let holocaust nebyl úpadkem do středověku, ale byl možný právě jenom v době moderní, protože se skládá z komponent moderny, které nadále trvají: jasná hierarchie organizace, jasná dělení úkolů a delegace zodpovědnosti směrem nahoru, moderní technologie. Dělník v továrně dostane úkol zpracovat lidské vlasy do plsti. On za to není odpovědný, ale odpovědný je jeho ředitel, který má nad sebou ještě někoho dalšího. A tak ty moje papuce demonstrují, jak můžou fungovat hrůzné věci.

A propos – co znamená český Buxbaum?

Zimostráz. To je takový keř. **Děkuji.**